

permanent persistent and purposeful politics in this direction at the terms of combining effort of all public bodies and establishments, permanent cooperation (including first of all at informative level).

The system of the reconnaissance-informative and analytical support must be created for the increase of efficiency and purposefulness of counteraction to the organized criminal groupments by the use of all present in the system Ministry of Internal Affairs of Ukraine, other state and non-state structures of forces and facilities for collection, treatment, piling up and analysis of information on the displays of the organized crime and corruption in the state.

Taking into account world experience, a dataware must come true by forming of electronic dossiers. Introduction of such system will give an opportunity to detect new criminal and corruption copulas, charts, economic soil and money laundering by imposition and analysis of operative information and certificate accounts.

Thus, a situation that was folded to Ukraine for the lines of counteraction to the organized crime became the consequence of that this fight hadn't the proper scientifically-analytical support largely, and that is why it took place unsystematically, in default of strategy of prevention and counteraction to the organized crime and corruption.

Political, economic, legislatively-legal, organizational, scientific pre-conditions are needed for effective counteraction to the organized crime and corruption in Ukraine are not established yet.

Solving problem of counteraction to further criminalization vitally important constituents of society, power related to non-admission of enthrallment by the organized crime in Ukraine, the removal causes and conditions, that they are assisted, needs realization of complex of events of political, economic, social and legal character.

**Keywords:** *informational and analitical support, corruption, operational-search activity, organized crime.*

*Надійшла до редакції 13.02.2013*

**О.В. Одерій**

кандидат юридичних наук, доцент  
(Донецький юридичний  
інститут МВС України)

УДК 343.98 : 161.111 : 124.4:504

## **АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ: КОМПЛЕКСНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ**

З комплексно-криміналістичних позицій проаналізовано сучасний стан злочинності проти довкілля та причини цього явища.

**Ключові слова:** *злочини проти довкілля, екологічне законодавство, латентність, особливості розслідування.*

**Постановка проблеми.** Боротьба зі злочинністю стала одним із головних державних завдань економічного та соціального становлення незалежної України. Зростання кількості злочинів проти довкілля завдає не тільки матеріальних, але й моральних втрат суспільству і державі, заподіює непоправної шкоди природі і, на жаль, здоров'ю людей. Злочини проти навколишнього природного середовища в Україні набувають все більш значних масштабів, стають досить серйозним соціальним чинником,

який негативно впливає і на стан здоров'я людей, і на розвиток суспільства в цілому.

**Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.** У юридичній літературі різні аспекти екологічної злочинності розглядалися в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі кримінології, кримінального та екологічного права, криміналістики, зокрема, В.І. Андрейцева, М.І. Веревичева, О.В. Виноградової, С.Б. Гавриша, В.О. Глушкова, А.П. Гетьмана, С.А. Голуб, В.К. Грищука, О.М. Джузи, О.О. Дудорова, С.О. Книженко, А.Г. Князева, М.Й. Коржанського, Т.В. Корнякової, В.В. Костицького, З.Г. Корчевої, В.А. Ландіної, Б.М. Леонтєва, Н.О. Лопашенко, В.К. Матвійчука, М.І. Мельника, І.І. Митрофанова, В.О. Навроцького, В.Д. Пакутіна, Є.А. Плотнікова, Г.С. Поліщука, В.М. Присяжного, А.М. Притули, Б.Г. Розовського, Н.Л. Романова, О.В. Сасова, Т.Л. Сергєєва, О.В. Скворцової, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, Ю.М. Туровця, В.П. Тихого, М.І. Хавронюка, І.О. Харь, С.В. Хилюк, Д.Б. Чуракова, О.І. Чучаєва, Ю.С. Шемшученка, В.А. Широкова, А.М. Шульги. Однак комплексно-криміналістичний аналіз сучасного стану злочинності проти довкілля та з цієї позиції причини цього явища були поза увагою дослідників, що і є **метою** даної статті.

**Виклад основного матеріалу.** У VIII розділі Кримінального кодексу України «Злочини проти довкілля» законодавець окреслив дії, за вчинення яких передбачено кримінальну відповідальність. Однак, за наявності 21 статті, винні особи практично засуджуються лише за 10 статтями (статті 239, 240-242, 245, 246, 248, 249, 252 та 254). Стосовно складів злочинів щодо порушення законодавства про континентальний шельф України (ст. 244 КК) та проведення вибухових робіт із порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250 КК) не проведено жодного кримінального провадження. На думку Т.В. Корнякової, переважну більшість злочинів у сфері довкілля (89,42 %) становлять: 1) незаконна порубка лісу (ст. 246 КК) – 46,64 %, або майже кожний другий злочин у цій сфері; 2) незаконне зайняття рибним, тваринним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК) – 27, 68 %, або більш ніж кожний четвертий злочин, 3) порушення правил охорони надр (ст. 240 КК) – 15,1 %, або близько однієї шостої частини таких злочинів [1, с. 176-178].

Наведені цифри певною мірою підтверджено й результатами проведеного нами емпіричного спостереження. Так, на думку слідчих, першу п'ятірку найбільш поширених злочинів проти довкілля склали: 1) незаконна порубка лісу (ст. 246) – 54 %; 2) порушення правил охорони або використання надр – 37 %; 3) незаконне полювання (ст. 248 КК) – 19 %; 4) незаконне зайняття рибним, звіриним або іншими водним добувним промислом (ст. 249 КК) – 19 %; 5) забруднення або псування земель (ст. 239 КК) – 17 %.

Разом з тим, якщо звернутися до статистики, то слід зауважити, що протягом останніх років зареєстровано незначну кількість злочинів проти довкілля. Так, за шість років (2002–2007 рр.) становить 0,384 %, за п'ять років (2003–2007 рр.) – 0,404; за чотири (2008–2011 рр.) – 0,4205 % і це

при загальній кількості злочинів, наприклад у 2011 році – 3139173 (проти довкілля 2115). Але настільки низькі показники у відсотковому співвідношенні від усього числа злочинів не можна визнати такими, що об'єктивно відображають стан злочинності проти довкілля, тому що настільки низькі показники за його порушення свідчать про високий ступінь латентності даних видів злочинів. З іншого боку, значна кількість виявлених заподіювачів екологічної шкоди не притягуються до судової відповідальності в силу складності доведення їхнього безпосереднього відношення до вчиненого діяння. Факт, що судова статистика по справах про відповідальність за екологічні злочини вкрай замала, а реальне положення в галузі охорони навколишнього середовища варто визнати критичним – очевидний.

Дійсно, кримінологи відносять злочини проти довкілля до високого рівня латентності – у статистиці відображається лише невелика їх частина. За твердженням Г.А. Аванесова, С.М. Іншакова, С.Я. Лебедева і Н.Д. Еріашвілі, основна маса екологічних злочинів взагалі не реєструється [2, с. 441]. На думку І.А. Соболя, рівень латентності екологічних злочинів сягає 95–99 % [3, с. 438], а Р.М. Акутаєв, Р.Ф. Ісмагілов і Г.Л. Касторський визначають величину питомої ваги латентного браконьєрства у 72 % [4, с. 60]. Результатами соціологічного дослідження доведено, що за порушення лісового законодавства в Росії до кримінальної відповідальності притягується лише 1 із 400 порушників, до адміністративної відповідальності – 1 із 40 [5, с. 519]. Більше того, Т.В. Корнякова стверджує, що загальна кількість кримінальних справ, що порушуються щорічно за фактами злочинів, які були виявлені у сфері довкілля, явно не відповідає чисельності повідомлень про них, що надійшли до правоохоронних органів. Вичерпна інформація про реальну розповсюдженість екологічних злочинів на сьогодні відсутня. З урахуванням латентності питома вага екологічних злочинів у загальній структурі злочинності, за експертними оцінками, становить не менш ніж 15–20 % [1, с. 189]. Звідси можна стверджувати, що в Україні злочинність у сфері довкілля характеризується високим ступенем латентності, підтвердженням чому є їх питома вага впродовж дев'яти (2001–2010) років у загальній структурі злочинності, яка дорівнює лише 0,384 %!

З'ясовуючи специфічні причини і механізми латентизації злочинів проти довкілля, слід підкреслити їх неоднорідність, тобто вони мають бути поділені на окремі групи (цей поділ обумовлений конкретними обставинами, за якими вчинені окремі підгрупи злочинів).

Незначна кількість зареєстрованих фактів забруднення навколишнього природного середовища пояснюється надто високою латентністю саме цієї частки злочинів у сфері довкілля, необґрунтовано широким застосуванням заходів адміністративної відповідальності, а також тим, що основна маса викидів і скидань забруднюючих речовин припадає на виробничі і комунально-побутові підприємства, чия природоохоронна діяльність регулюється, головним чином, шляхом застосування заходів економічної відповідальності (обов'язковими платежами за викиди і скидання забруднюючих речовин, зберігання твердих відходів у певних межах та понад ліміти таких меж). Характерним, наприклад, є той факт, що у випадках аварійних

та залпових викидів (скидань) забруднюючих речовин, якщо справа доходить до суду, то суди у більшості випадків обмежуються рішеннями про відшкодування завданої шкоди відповідно до норм цивільно-правової відповідальності [5, с. 520]. Знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245 КК), незаконна порубка лісу (ст. 246 КК), незаконне полювання (ст. 248 КК), незаконне зайняття рибним, тваринним або іншим добувним промыслом (ст. 249 КК), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК) у переважній більшості вчиняються сільськими мешканцями, що, у свою чергу, значно впливає на рівень латентності таких злочинів.

По-перше, традиції природокористування, а саме звичка, що сформувалася протягом багатьох років, щодо використання полювання, риболовлі, порубок лісу як засобу забезпечення їжею і будівельними матеріалами, призвели до того, що посягання на суспільні відносини щодо охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів, незаконне захоплення природних ресурсів навіть не визнаються злочинними.

По-друге, висока латентність наведених злочинів пояснюється і при-таманній сільській місцевості круговою порукою, попусканням злочинцям, а також тими економічними труднощами, які найбільш характерні для сільської місцевості та які дуже часто супроводжуються озлобленням та недовірою до офіційної влади, пасивним ставленням громадян до виконання свого конституційного та громадянського обов'язку щодо охорони навколишнього природного середовища. Більше того, деякі з них оцінюють свою відмову від співробітництва з правоохоронними органами як форму соціального протесту, протистояння інститутам влади [6, с. 82].

Поряд з тим при таких показниках латентності злочинів проти довкілля виникає питання щодо ефективності діяльності державних контролюючих, правоохоронних (у тому числі і природоохоронних) органів. Якщо звернутися до досвіду закордонних країн, де створено ефективні моделі реалізації норм кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища, то можна спостерігати, що резидентами цієї моделі є не тільки спеціалізовані суди, прокуратури, а й спеціальна (екологічна) поліція [7, с. 280; 8; 9], до створення якої вдалися і в певних регіонах України [10], що можливо призведе до такого кроку і в межах всієї країни.

На жаль, працівники правоохоронних органів досить часто погано обізнані з екологічним законодавством, не усвідомлюють пріоритетності екологічних проблем, своєї ролі в їх вирішенні. Навіть на сайті МВС України, наприклад, ветеринарна міліція визначена, а інформація про неї відсутня (на відміну від інших підрозділів) [11].

Серед причин та умов існування злочинності проти навколишнього природного середовища в Україні практики надають пріоритет складній економічній обстановці (41 %) та нашому менталітету (34 %), а вже потім має місце недосконалість та незнання екологічного законодавства (16 %). На відміну від слідчих, інспектори державних екологічних інспекцій серед основних причин вбачають: 1) низький рівень правосвідомості громадян –

38 %; 2) недосконалість чинного екологічного законодавства – 32 %; 3) недооцінка суспільної небезпеки екологічних правопорушень – 24 %; 4) і лише 7 % визначили наслідки неконтрольованого розвитку ринкової економіки. Практично кожний третій інспектор (30 %) оцінив стан екологічної політики держави незадовільною. Цікаво зауважити, що й серед чинників, які заважають ефективній боротьбі з розглядуваними видами злочинів були названі: низька правосвідомість населення та його менталітет, корупція, недосконале законодавство, у тому числі стосовно відповідальності за злочини проти довкілля, складна економічна обстановка та ін. При дослідженні чинників, що негативно впливають саме на якість розслідування злочинів проти довкілля, респонденти назвали такі: 1) недосконалість або відсутність методик розслідування певних екологічних злочинів – 28 %, а звідси; 2) незнання специфіки розслідування – 28 %; 3) недосконалість екологічного законодавства 29 %. Поряд з ними, вказали й на відсутність досвіду – 13 %, складність проведення експертиз 14 %.

Отже, наведене, у тому числі й результати проведеного анкетування компетентних респондентів (інспектори державних екологічних інспекцій, слідчі МВС та прокуратури, співробітники природоохоронних прокуратур), дозволяє говорити про певні системні причини, які впливають на стан злочинності проти навколишнього природного середовища, серед яких домінують, з одного боку – складне економічне становище в Україні; менталітет населення; корупція; а з іншого – відсутність відповідних методик розслідування; відсутність досвіду розслідування цих злочинів; недосконалість законодавства.

Серед наведених причин слід звернути увагу на відсутність належного методико-криміналістичного забезпечення розслідування цих видів злочинів. Так, з часу видання навчального посібника «Экологические преступления: квалификация и методика расследования» (1994 р.) [12] проблемі розроблення методик розслідування злочинів саме проти довкілля не приділялося належної уваги вітчизняними науковцями. Можна назвати поодинокі роботи, які вирішували лише локальні питання (С.О. Книженко [13], Ю.М. Туровець [14]). Опитування слідчих засвідчило, що компенсування відсутності належного методико-криміналістичного забезпечення ними здійснювалося за рахунок звернення до підручників з криміналістики та навчальних посібників – 37 % (на жаль, монографічні дослідження з цієї проблематики відсутні), передової судово-слідчої практики – 29 %, порад більш досвідчених колег – 27 %, власного досвіду – 11 % та ін.

При цьому слід наголосити, що у підручниках надаються зазвичай лише основи або особливості методики, які лише орієнтують слідчого щодо напрямів його дій, а про повноцінну методику мова не йде. Переважно зазначене стосується й навчальних посібників та керівництв для слідчих, за винятком випадків, коли вони спеціально присвячені розглядуваній проблематиці.

Напевно й відсутність достатнього досвіду розслідування означеної категорії кримінальних справ пов'язано з: а) латентністю, а звідси замалою кількістю внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслі-

дувань; б) плинністю слідчих кадрів; в) нераціональним розподілом серед них кримінальних проваджень. На жаль, у деяких слідчих підрозділах найбільш досвідченими є слідчі з практичним стажем не більше 3 років. При такому стані сама обстановка диктує вирішення проблеми шляхом закріплення за певними слідчими такої категорії кримінальних справ у силу специфічності їх розслідування. Звичайно, це лише один з кроків, який може покращити ситуацію.

Щодо недосконалості законодавства, то серед науковців і практиків існує думка, щодо необхідності кодифікації національного екологічного законодавства [15, с. 17], де варто чітко вписати принципові засади застосування до порушників екологічних правил цивільної, кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, передбачити надійні гарантії відшкодування у відповідних випадках екологічної шкоди, а на міжнародному рівні – прийняти Екологічну конституцію Землі [16, с. 7; 17, с. 31]. Такі пропозиції витікають з того, що на теперішній час діє майже 250 багатосторонніх міжнародних екологічних договорів. Вони прийняті у різні роки, не є достатньо узгодженими між собою, а частина вичерпала свій ресурс, що в цілому є причиною недостатньої ефективності чинного міжнародного екологічного права. Більше того, екологічні делікти мають специфічні особливості, що зумовлює необхідність їх судового розгляду суддями з еколого-правовою підготовкою [16, с. 6]. Такий підхід можна рекомендувати і до слідчих.

Крім того, викликає питання й надмірна гуманність вітчизняного законодавця стосовно санкцій за правопорушення природоохоронного законодавства. Зокрема, результати узагальнення засвідчують, що за ст. 248 КК (незаконне полювання) лише 5 злочинців з 92-х засуджено до позбавлення волі, а решту – до громадських робіт (43), штрафу (24) та обмеження волі (20). До речі, за часів Древньої Русі ступінь відповідальності за порушення правил поведінки стосовно природокористування була вельми суворою. Наприклад, якщо за вбивство селянина злочинець повинен був сплатити 12 гривень штрафу (за холопа – 5 гр.), то штраф за викраденого з нори бобра дорівнювався також 12 гривням [18], тобто як за вбивство селянина!

Існують певні проблеми і в господарській сфері, де переважна більшість суб'єктів підприємницької діяльності зволікають, а інколи не бажають перевести своє виробництво на нові технології, бо їм економічно вигідніше сплатити відповідні штрафи. Тобто законодавець незначними санкціями навіть сприяє цим правопорушенням. Цікаво, що, на відміну від вітчизняних, європейські компанії ретельно дотримуються існуючих міжнародних екологічних норм, бо при найменшому їх порушенні відразу накладаються штрафні санкції у таких розмірах, що дешевше перейти на цілком нову технологію, аніж їх сплачувати або зовсім позбавитися ліцензії [19]. На сьогодні ситуація виправляється й в Україні, бо законодавець значно збільшив розмір екологічних штрафів [20]. Однак суспільство, громадяни, юридична спільнота ще не надають належного значення екологічним правопорушенням і у переважній більшості сприймають їх як другорядні.

**Висновки.** Таким чином, системними причинами наявності в Україні злочинності проти довкілля є, з одного боку складне економічне становище в Україні; менталітет населення; корупція; а з іншого – відсутність відповідних методик розслідування та досвіду; недосконалість законодавства. А тому відсутність серйозної правової теоретичної бази є нездоланною перешкодою для слідчих органів. Без чіткого розуміння норм, що регулюють природоохоронні правовідносини, вони не мають можливості правильно визначити коло питань, що підлягають доказуванню, а згодом і правильно кваліфікувати виявлені події злочинів. Без такого розуміння неможливим уявляється й створення відповідних методик розслідування злочинів проти довкілля.

### *Бібліографічні посилання*

1. Корнякова Т.В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля : монографія / Т.В.Корнякова. – К., 2011.
2. Криминология : учебник / Г.А. Аванесов, С.М. Иншаков, С.Я. Лебедев, Н.Д. Эриашвили ; под ред. Г.А. Аванесова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 2005.
3. Криминология : учебник / под ред. В.Н.Бурлакова, В.П.Сальникова. – СПб., 1998.
4. Криминология : учебник / под ред. В.Н.Бурлакова, В.П.Сальникова. – СПб., 1998.
5. Криминология : учебник / под общ. ред. А.И. Долговой. – М., 1997.
6. Голина В.В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом. Соціально-правове і кримінологічне дослідження / В.В.Голина. – Х., 2004.
7. Хіміч О.М. Забезпечення екологічної безпеки адміністративно-правовими заходами, які застосовуються міліцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. – К., 2006.
8. В Греции создается экологическая полиция/ портал «Русские Афины» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russianathens.gr/2010-06-24-20-51-35/1847-2010-07-07-18-15-41.html>.
9. Экологическая полиция Эквадора в действии /портал «Эквадор сегодня» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rusecuador.ru/ecuador-novedades/diferente/9266-ekologicheskaya-policziya-ekvadora-v-dejstvii.html>
10. В Одессе появилась экологическая милиция / информация с портала newstube от 03.07.2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.newstube.ru/media/v-odesse-poyavilas-ehkologicheskaya-miliciya>
11. Сайт МВС України. Інформація на 18.09.2012 р. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/524421>
12. Гавриш С.Б. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / Гавриш С.Б., Грузкова В.Г., Дудников А.Л. и др.; под ред. В.Е. Коноваловой, Г.А.Матусовского. – Х., 1994.
13. Книженко С.О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. – Х., 2005.
14. Туровець Ю.М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. – К., 2012.
15. Гетьман А. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля / А.Гетьман // Право України. – 2011. – № 2. – С. 114-19.
16. Шемшученко Ю. Актуальні проблеми кодифікації національного та міжнародного екологічного права / Ю. Шемшученко // Право України. – 2011. – № 2. – С. 4-10.
17. Костицький В. Міжнародно-правовий етичний імператив як основа теоретико-методологічного забезпечення розвитку екологічного права / В.Костицький // Право України. – 2011. – № 2. – С. 20-33
18. Российское законодательство X–XX веков: в 10 т. – Т. 1: Законодательство Древней Руси. – М., 1984. – С. 48-50.
19. Кузнецов И. Производство и экология. Что дешевле? // Экология и жизнь. – № 9 (70). – 2007. – С. 28-29.
20. Податковий кодекс України // ВВР. – 2011. – № 13–17. – Ст.112.

**Одерий А.В. Анализ состояния преступности против окружающей среды в Украине: комплексно-криминалистический аспект.** С комплексно-криминалистических позиций проанализировано современное состояние экологической преступности и причины этого явления.

*Ключевые слова:* экологические преступления, экологическое законодательство, латентность, особенности расследования.

**Oderiy O.V. The analysis of the recorded crime against environment in Ukraine: complex criminalistics aspect.** Determining quantitative crimes against environment the author indicates that they are largely latent. In confirmation of the expressed opinion scientists' views and data of conducted empirical observation are given. Equally compelling is the evidence that highlights statistics for crimes against environment in Ukraine.

At the same time the author pointed out that a significant number of identified environmental damage injurers are not brought to justice because of the complexity of the proof of their direct relation to dissolved in action. The fact that the court statistics on cases of liability for environmental crimes are extremely too small, but the real situation in the field of environmental protection is to recognize critical.

A small number of registered cases of environmental pollution is explained very high latency of this share of crime issues, unduly broad application of administrative responsibility and the fact that the bulk of emissions and discharges of pollutants accounted for industrial and municipal and domestic companies, whose environmental regulated mainly by the application of economic responsibility.

The conclusions of the article indicate the causes of crime against environment in Ukraine and ways of their solution.

*Keywords:* ecological crimes, ecolaw, latency, features of investigation.

*Надійшла до редакції 08.02.2013*

**І.В. Пиріг**

кандидат юридичних наук, доцент  
(Дніпропетровський державний  
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

## **ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ**

На основі порівняльного дослідження кримінально-процесуального законодавства та думок науковців визначено поняття спеціаліста у кримінальному процесі та розглянуто проблемні питання залучення співробітників експертної служби органів внутрішніх справ до проведення слідчих дій.

*Ключові слова:* спеціаліст, органи внутрішніх справ, слідчі дії.

**Постановка проблеми.** З набуттям чинності нового КПК України та поступовим переходом до змагальної системи судочинства видозмінюються процесуальний статус, права та обов'язки окремих суб'єктів кримінального судочинства, конкретизується зміст та види виконуваних ними функцій, що потребує ґрунтовного наукового аналізу. Одним з проблемних питань кримінального судочинства залишається питання залучення спеціалістів до проведення слідчих дій. У практиці розслідування кримінальних проступків виникають проблеми з приводу процесуального порядку залу-